

การจัดการพื้นที่ห้องสมุด

“การจัดการห้องสมุดในบรรยากาศสบายๆ สไตล์วัยรุ่น@มหาวิทยาลัยบูรพา” ซึ่งโดยภาพรวมแล้วกล่าวถึงด้านการจัดการพื้นที่ของห้องสมุดให้เหมาะสมกับผู้ใช้บริการที่เป็นนักศึกษา เนื่องจากห้องสมุดมีพื้นที่น้อย...ซึ่งฟังดูแล้วน่าสนใจจึงได้นำมาถ่ายทอดต่อ เพราะเห็นว่าเป็นเรื่องใกล้ตัวสำหรับห้องสมุดที่อยู่มานานและยังไม่มีอาคารห้องสมุดใหม่เหมือนอย่างห้องสมุดของเรา ซึ่งมีแนวทางในการแก้ปัญหาคล้ายกันโดยใช้การปรับปรุงพื้นที่ และปรับภูมิทัศน์ให้สวยงาม เพียงแต่จะทำกันได้ระดับใด ซึ่งก็ขึ้นอยู่กับปัจจัย สิ่งแวดล้อม และองค์ประกอบของแต่ละห้องสมุด เริ่มต้นจากการนำเอาหลักการทำงานตามวงจรเดมिंग (The Deming Cycle) PDCA มาใช้ในการบริหารจัดการแบบต่อเนื่องโดยมีการวางแผน (Plan) โดยนางานทั้งหมดมาเรียงลำดับความสำคัญก่อนหลัง และการจัดทำงบประมาณอย่างประหยัด ซึ่งจะต้องทำการสำรวจพื้นที่ทุกตารางนิ้วด้วยการถ่ายรูปเพื่อนำมาประมวลผล เช่น ห้องที่บุคลากรปฏิบัติงานทุกฝ่าย ห้องประชุม ห้องจัดเก็บวัสดุอุปกรณ์สื่อโสตทัศน ห้องซ่อมหนังสือ เป็นต้น และดูเรื่องลักษณะการใช้งานของห้องหรือพื้นที่ที่ไม่ค่อยมีการใช้งานทั้งภายในและภายนอกห้องสมุด รวมทั้งภูมิทัศน์ทั้งหมดขึ้นการดำเนินการ (Do) ต้องดำเนินการให้ได้ตามแผนที่วางไว้ ตัวอย่างเช่น การออกแบบต้องดูสถานที่จริง ตามสถานที่ต่าง ๆ เช่น ศูนย์การค้า ร้านอาหาร หมู่บ้านจัดสรร โรงเรียนกวดวิชาที่วัยรุ่นชอบไป รวมทั้งการที่ได้ไปศึกษาดูงานห้องสมุดอื่นๆ ทั้งภายในและต่างประเทศ โดยนำเอาไอเดียการออกแบบจากสถานที่ต่างๆ มาผสมผสานปรับปรุงให้เข้ากับห้องสมุดของตนเอง รวมถึงเรื่องการจัดหาวัสดุครุภัณฑ์ภายใต้งบประมาณที่มีอยู่จำนวนน้อย ทำให้ต้องค่อยๆ จัดทำตามงบประมาณที่พอจะขอได้ในแต่ละปีตามกรอบ ดังนั้น วัสดุและครุภัณฑ์ส่วนใหญ่ที่จัดหามาใช้นั้น ผู้อำนวยการจึงเป็นผู้สืบเสาะ แสวงหา และจัดหาตัวอย่างหรือออกแบบเบื้องต้นด้วยตนเอง หรือให้ช่างตัดแปลงและปรับปรุงครุภัณฑ์ของเก่านำมาผสมผสานใช้งานร่วมด้วย จากนั้นจึงจ้างช่างมาช่วยเฉพาะเรื่องการจัดตั้งวัสดุอุปกรณ์ที่จัดหามาเท่านั้น รวมทั้งด้านปรับขยายพื้นที่ ยุบรวมแบ่งสัดส่วนห้องต่างๆ ใหม่ และเน้นการปรับเปลี่ยนพื้นที่ห้องทุกห้องใหม่ เพราะพื้นที่เป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญอย่างยิ่งในการช่วยให้ภูมิทัศน์ดีขึ้น โดยทำร่วมกับการปรับเพดานและผนังห้อง ในส่วนของหนังสือแบ่งการจัดเก็บไปอยู่ตามชั้นต่างๆ นอกจากนี้ยังให้ผู้ใช้บริการมีส่วนร่วมบางส่วน เช่น ชื้อเก้าอี้ตัวอย่างมาให้ผู้ใช้ทดลองนั่งแล้วให้คะแนนความชอบ เมื่อสำรวจได้ผลแล้วก็จะจัดซื้อตามลักษณะที่ผู้ใช้ส่วนใหญ่ชอบในด้านการติดตามและตรวจสอบผลการดำเนินงาน (Check) ผู้อำนวยการเป็นผู้ดำเนินการด้วยตนเอง โดยลงมือลงแรงตรวจสอบทุกเรื่องให้เป็นไปตามแผนที่วางไว้ นอกจากนี้ยังมีการทบทวน (Action) เรื่องที่ทำไม่สำเร็จนำมาแก้ไข ปรับกลยุทธ์ใหม่ให้เข้ากับสภาพแวดล้อมของห้องสมุด และการทำงานของบุคลากร โดยเฉพาะสิ่งที่สำคัญที่สุดคือผู้ใช้บริการ ตัวอย่างเช่น ผู้ใช้บริการวิจารณ์เรื่องโทนสีแต่ละชั้นว่าไม่ชอบจุดไหน ก็จะมีการปรับปรุงใหม่ เพื่อให้ผู้ใช้บริการเห็นว่าห้องสมุดเอาใจใส่ และไม่ได้ละเลยในสิ่งที่เขาต้องการนับว่าเป็นการจัดการหรือแก้ปัญหาด้านพื้นที่อย่างเป็นระบบ ซึ่งปัจจุบันยังเป็นการดำเนินการอย่างต่อเนื่อง และมีความถูกใจหรือไม่ถูกใจผู้ใช้บริการบ้าง ก็ต้องปรับปรุงแก้ไขเป็นเรื่อยๆ ต่อไป

แนวคิดใหม่ในการพัฒนาพื้นที่ห้องสมุด

พื้นที่เปิดโล่ง

สำหรับโครงการสร้างอาคารใหม่ แนวทางสมัยใหม่ที่นิยมมาก ที่สุดคือการสร้างพื้นที่เปิดโล่ง พื้นที่เปิดโล่ง แก้ไขปัญหาความ ไม่แน่นอนบางประการที่กล่าวถึงในส่วนที่แล้ว รวมทั้งความ เป็นไปได้ในการแปลงโครงสร้างใหม่ ได้อย่างต่อเนื่องไม่สิ้นสุด การดำเนินงานพื้นที่เปิดโล่งที่ประสบความสำเร็จสูงสุดคือการ ใต้ตรงอย่างรอบคอบ เกี่ยวกับการเชื่อมต่อพื้นที่เหล่านี้ เพื่อ เลี่ยงการจราจรที่ไม่จำเป็นผ่านตัวอาคาร ซึ่งอาจเกิดจากบันได ที่วาง ตำแหน่งไม่เหมาะสม หรือชั้นลอยที่ออกแบบวางแผนไว้ อย่างอ่อนด้อย หรือช่องรับแสงครอบคลุมพื้นที่เปิดโล่งเพียง เพื่อ ผลทางสถาปัตยกรรม พื้นที่เปิดโล่งซึ่งเสนอความเป็นไปได้ที่ไร้ขอบเขตช่วยให้การ เตรียมรับสถานการณ์ อนาคตผิดพลาดได้ยาก แต่พื้นที่เปิดโล่ง ก็ถูกวิจารณ์ในเรื่องของเสียงรบกวนและการขาดความเป็น ส่วนตัว ดังนั้น ความรอบคอบในการเลือกและการจัดวาง เฟอร์นิเจอร์ รวมทั้งการกำหนดตำแหน่งชั้นหนังสือ จะช่วยเก็บ กักเสียง รบกวนและสร้างพื้นที่กึ่งส่วนตัวได้ สิ่งสำคัญอีก ประการหนึ่งคือพื้นที่เปิดโล่งสร้างโอกาสสำหรับ “การออกแบบ พื้นที่ใหม่” ได้ตลอดเวลาด้วยการเพิ่มโครงสร้างและเฟอร์- นีเจอร์ใหม่ หรือการจัดวางตำแหน่งใหม่ของ เฟอร์นิเจอร์เดิม (ค่อนข้างไม่ซับซ้อน) หรือชั้นหนังสือเดิม (ยุ่งยากและใช้ ทรัพยากรมากกว่า) พื้นที่เปิดโล่งมีข้อดีใน เรื่องของความ ยืดหยุ่น แต่ก็ต้องมีการสร้างสมดุลด้วยกลยุทธ์การจัด อาณาเขตด้วย

พื้นที่เปิดโล่งเทียบกับพื้นที่ปิด

ในพื้นที่ซึ่งมีการใช้เทคโนโลยีอย่างกว้างขวางประเภทเปิดโล่ง ลักษณะของพื้นที่ที่จะกำหนดโดยเฟอร์นิเจอร์ เครื่องประกอบ และอุปกรณ์ และจะปรับเปลี่ยนได้ง่ายด้วยการทดลองใช้งาน พื้นที่ ปัจจุบันนี้ การออกแบบ ห้องสมุดและพื้นที่เพื่อการเรียนรู้ ประสบกับแรงกดดันด้านการใช้งานพื้นที่ให้ยืดหยุ่นต่อแนวทาง ปฏิบัติงานที่ เปลี่ยนไปและการนำเทคโนโลยีสารสนเทศมาใช้ ที่ ผ่านมาการผสมผสานความจำเป็นด้านความยืดหยุ่นและการใช้ พื้นที่ให้เกิดประโยชน์เป็นไปอย่างตื่นตะลึง เช่น การสร้างพื้นที่ สำนักงานเปิดโล่งใหญ่โตแต่อัดแน่นด้วยช่องกั้นฉาก (screened off cells) นำไปสู่ความอึดอัดเบื่อหน่ายและไม่มีความสุขของ ผู้ใช้งานพื้นที่นั้น พื้นที่ห้องสมุดแบบเปิด โล่งสมัยใหม่อาจก่อปัญหาคล้ายคลึง กันหากขาดความหลากหลายและการออกแบบภายในอย่าง เหมาะสม ในทาง ตรงกันข้าม พื้นที่เปิดซึ่งได้รับการออกแบบ

ความยืดหยุ่น

สำหรับอาคารและพื้นที่ใหม่ ควรเลี่ยงการสร้างชั้นบางประเภท เช่น กำแพงแยกสัดส่วนภายในแบบถาวร (fixed internal dividing walls) ซึ่งมีอายุการใช้งานระยะกลางและอาจเป็น อุปสรรคต่อการรองรับกิจกรรมที่ เปลี่ยนแปลงไป ดังที่กล่าว ไว้ข้างต้น พื้นที่แยกส่วนซึ่งสร้างขึ้นแล้วจะกำจัดได้ยาก จึงควร คำนึงถึงศักยภาพ โครงสร้างในการทำหน้าที่เป็นเฟอร์นิเจอร์และ ศักยภาพเฟอร์นิเจอร์ในการทำหน้าที่แยกสัดส่วนพื้นที่ ซึ่งสร้าง ความยืดหยุ่นในการออกแบบพื้นที่เปิดโล่งได้ดีกว่า ดังนั้น ข้อเสนอแนะคือการลงทุนในเฟอร์นิเจอร์ เครื่องประกอบ

และ อุปกรณ์ เพื่อการสร้างสิ่งแวดล้อมภายในและการแบ่ง อาณาเขตพื้นที่ (ดูส่วนถัดไป) จะเพิ่มโอกาสการรองรับ ความ ยืดหยุ่นในอนาคต

การจัดสรรพื้นที่

แนวโน้มในภาพรวมของห้องสมุด แม้กระทั่งห้องสมุดที่มีอยู่ เดิม มักใช้พื้นที่แบบเปิดมากกว่าการแบ่งซอย พื้นที่ออกเป็น ส่วนย่อย ในปัจจุบันพื้นที่แบบเปิดกลายเป็นพื้นที่สำหรับ ชั้นวางหนังสือซึ่งมีคุณสมบัติที่สามารถ นำมาใช้ในกลยุทธ์การ จัดสรรพื้นที่ได้ โดยแบ่งพื้นที่จากพื้นที่ชั้นไปจนถึงเพดาน ออกเป็นส่วนย่อยที่มีขนาดเท่าๆ กัน เปิดโอกาสให้ห้องสมุดมี การใช้ชั้นวางหนังสือที่เหลือเป็น “กำแพงหนังสือ” เพื่อสร้าง พื้นที่ใช้สอยได้อย่างมีประสิทธิภาพ กลายเป็น “ห้อง” ขนาด เล็กหลายห้องภายในพื้นที่เปิด ตามหลักการแล้ว แม้แต่ใน พื้นที่เปิด พื้นที่ แต่ละส่วนก็สามารถเกิดขึ้นได้จากเค้าโครงตาม ธรรมชาติของอาคาร ระยะห่างระหว่างเฟอร์นิเจอร์กับเพดานอาจ แตกต่างกันตาม ความสูงของเฟอร์นิเจอร์และอุปกรณ์ที่เลือกนำมาติดตั้ง อย่างไรก็ตาม การจัดสรรพื้นที่มีข้อจำกัด ทำให้ในการออกแบบห้องสมุดและพื้นที่เพื่อการเรียนรู้ชั้นใหม่จำเป็นต้องมีการตรวจสอบให้แน่ใจก่อนว่า สถาปัตยกรรมของอาคารนั้นสามารถ จัดสรรพื้นที่ที่จำเป็นตามความแตกต่างของสิ่งแวดล้อมที่ ต้องการได้ การ จัดสรรพื้นที่เป็นวิธีหนึ่งในการสร้างทางเลือก มีความ ยืดหยุ่น ทำให้ผู้คนและกิจกรรมต่างๆ สามารถเคลื่อนย้ายไป ในพื้นที่ต่างๆ ภายในอาคารได้ โดยไม่จำเป็นต้องมีการปรับ เปลี่ยนพื้นที่เชิงกายภาพตลอดเวลา พื้นที่ที่มีการ จัดสรรเป็น อย่างดีทำให้ผู้ใช้มีทางเลือกที่เข้าใจง่าย สนับสนุนให้เกิด ปฏิสัมพันธ์ และป้องกันไม่ให้อาคารที่เข้ามา ใช้งานบางราย แสดงความเป็นเจ้าของหรือครอบครองใช้พื้นที่ส่วนต่างๆ ใน อาคารอย่างถาวร

พื้นที่กึ่งส่วนตัว

ในกลุ่มของ “อุปกรณ์สำหรับติดตั้งอื่นๆ” ซึ่งหมายถึงสิ่งที่ตั้ง อยู่ในพื้นที่เปิด แต่มีคุณสมบัติในการสร้าง ความเป็นส่วนตัว ในระดับหนึ่ง ที่เรียกว่า “พื้นที่กึ่งส่วนตัว” นั้นมีวัตถุประสงค์ สองประการ ประการแรกคือเพื่อ สร้างเกราะกำบังให้กับผู้ใช้ จากพื้นที่อื่นๆ ของห้องสมุดที่มีการดำเนินการที่ไม่เป็นระเบียบ เรียบร้อยนัก เช่น เครื่องบริการตนเอง เครื่องพิมพ์ และ รถเข็นหนังสือ โดยจัดวางอุปกรณ์เหล่านี้ไว้หลังฉากกัน หรือ อุปกรณ์อื่นๆ ที่มีโครงสร้างคล้ายคลึงกัน และประการที่สอง คือ เพื่อแบ่งสมาชิกของห้องสมุดบางส่วนออกจากกันในพื้นที่ เปิด ขนาดใหญ่ ทำให้ผู้ใช้บริการเดี่ยวหรือกลุ่มผู้ใช้บริการ สามารถทำงานในพื้นที่เปิดได้ และยังคงรู้สึกราวกับว่ากำลัง ทำงานในห้องส่วนตัวโครงสร้างสำหรับวัตถุประสงค์ประการแรกอาจอยู่ในรูปของ ฉากกันพื้นที่สำหรับวาง เครื่องพิมพ์ ลานจอดรถเข็น และพื้นที่ สำหรับเครื่องบริการตนเอง ซึ่งไม่เพียงถูกใช้เป็นที่สำหรับ “แอบ” อุปกรณ์ เหล่านี้เท่านั้น แต่ยังช่วยให้สภาพแวดล้อมดี ขึ้นอีกด้วย ยกตัวอย่างเช่น ฉากกันพื้นที่สำหรับให้บริการ เครื่องพิมพ์ และเครื่องถ่ายเอกสาร ซึ่งมีเสียงจากการทำงาน ของเครื่องและไม่เป็นระเบียบเรียบร้อย แต่ก็ถือเป็นโอกาสใน การ สร้างความน่าสนใจผ่านลวดลายกราฟิกบนฉากกันที่ตั้งอยู่ ในพื้นที่เปิด ส่วนวัตถุประสงค์ที่สองมุ่งเน้นไปที่การ แบ่งกลุ่มสมาชิกของ ห้องสมุดที่ต้องการทำงานคนเดียวหรือทำงานเป็นกลุ่มเล็กออกจากกัน สิ่งประดิษฐ์ใหม่ๆ ส่วนใหญ่มักจะอยู่ในรูปของม้านั่ง บุนวมหรือโต๊ะรับประทานอาหาร และกำแพงหนังสือดังที่ได้ กล่าวถึงไปแล้ว ก่อนหน้านี้ โครงสร้างของพื้นที่กึ่งส่วนตัวมี หลากหลายรูปแบบซึ่งมีการปิดกั้นและการป้องกันเสียงรบกวน ใน

ระดับที่แตกต่างกัน เช่น หลังคากระโจมเคลื่อนที่ เตินท์ โดมเปาลมและร่ม ดังภาพตัวอย่างด้านล่างนี้ แนวความคิดการใช้ “โดมเปาลม” และ “ร่มบนท้องถนน” ที่ซัลไทเยอร์ เซ็นเตอร์ (Saltire Centre) มหาวิทยาลัยกลาสโกว์ คาเลโดเนีย โครงสร้างของ “พื้นที่กึ่งส่วนตัวชั่วคราว” นี้ มีลักษณะที่แตกต่างจากเฟอร์นิเจอร์และอุปกรณ์ตกแต่งอื่นๆ ในพื้นที่ และเนื่องจากมีการใช้งานกันมาอย่างต่อเนื่องและได้รับความนิยมมาก จึงเป็นเหตุให้ได้รับความสนใจจากผู้ใช้ในด้านอื่นๆ มากกว่าคุณสมบัติในการลดเสียงรบกวน ในเชิงของการ ออกแบบพื้นที่ อุปกรณ์เหล่านี้ช่วยสร้างโครงสร้างในพื้นที่ ซึ่ง ความยืดหยุ่นของอุปกรณ์ช่วยให้เกิดการรบกวนโครงสร้าง หรือน้อยที่สุด ทำให้ อุปกรณ์เหล่านี้ถูกนำมาใช้งานเหมือน เฟอร์นิเจอร์ เปิดโอกาสให้การออกแบบพื้นที่เปิดมีความ ยืดหยุ่นมากยิ่งขึ้น

การไหลเวียน

การสร้างพื้นที่ไม่เพียงเกี่ยวกับขอบเขตและสมดุลของพื้นที่ ที่มีความหลากหลายเท่านั้น แต่ยังมีความเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์และการไหลเวียนจากพื้นที่หนึ่งไปยังอีกพื้นที่หนึ่งด้วย ประเด็นสำคัญคือทำให้อย่างไรให้สามารถหลีกเลี่ยงการทำให้เกิดความรู้สึกที่แปลกแยก งานเขียนมากมายเปรียบห้องสมุด เสมือนบ้านหลังที่สาม ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น กล่าวคือเป็น สถานที่ที่ไม่ใช่ที่ทำงานและไม่ใช่นบ้าน แต่มีความสำคัญเป็นพิเศษต่อผู้ที่เข้ามาเยี่ยมชมและใช้งาน มิกันดา (Mikunda) (2006) กล่าวว่าอาคารสร้างบ้านหลังที่สามควรมี “เส้นด้าย สีทอง” (golden thread) (หมายถึง การไหลเวียน หรือ Flow) ที่ช่วยสนับสนุนให้ผู้ใช้เดินเข้าไปและสำรวจภายในนั้น โดยการ ใช้วิธีทำให้เกิดความสงสัยใคร่รู้และการเปิดเผย ซึ่งสถานที่ แบบนี้มักจะมีจุดสังเกตหรือมีสถานที่หลักที่เป็นจุดดึงดูดความสนใจเพื่อทำให้เกิดความอยากรู้อยากเห็น เป็นสิ่งที่เห็นแล้วจะต้องร้อง “ว้าว” ซึ่งมักมีอยู่ในพื้นที่หรืออาคารใหม่ๆ การไหล เวียนช่วยให้ผู้ใช้เดินผ่านพื้นที่ดังกล่าว ส่วนจุดสังเกตหรือ จุดดึงดูดความสนใจถือเป็นเป้าหมาย

พื้นที่และการบริการไม่อาจแยกออกจากกันได้

พื้นที่และบริการมีความเชื่อมโยงกันในเชิงชีวภาพ ขณะที่ การปรับเปลี่ยนและการพัฒนาการให้บริการในห้องสมุดใดๆ สามารถทำได้อยู่เสมอ การพัฒนาการให้บริการของห้องสมุด ในประเทศอังกฤษส่วนใหญ่สามารถมองเห็นได้ผ่านการใช้ อุปกรณ์อำนวยความสะดวกในการยืม-คืนหนังสือด้วยตนเอง การพัฒนามักมุ่งเน้นไปที่ระดับการให้บริการตนเองที่สูงขึ้นใน ส่วนที่สามารถทำได้และการกำจัดอุปสรรคในการเข้าถึงบริการ และการบูรณาการงานบริการ การจัดให้มีจุดบริการที่สามารถ “เพิ่มหรือลด” พื้นที่ของโต๊ะสำหรับให้บริการได้ โดยให้เจ้าหน้าที่ ที่รับผิดชอบงานในส่วนอื่นๆ มานั่งทำงานแทน ณ โต๊ะให้บริการ ในกรณีที่มีผู้ใช้บริการจำนวนมาก ช่วยตอบสนองความต้องการ ของผู้ใช้บริการได้อย่างดี ยกตัวอย่างเช่น การมีโต๊ะกลาง (โต๊ะ สำหรับเจ้าหน้าที่หรือผู้ใช้) และโต๊ะอีก 2 ตัวในบริเวณใกล้เคียง ทำให้ในกรณีที่ผู้ใช้บริการจำนวนมากขึ้น เจ้าหน้าที่จะมีพื้นที่ในการทำงานมากขึ้น และเมื่อไม่ได้ใช้งาน โต๊ะในบริเวณใกล้เคียง ผู้ใช้บริการก็สามารถใช้พื้นที่นั้นได้ อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะมีความพยายามให้โต๊ะเป็นสิ่งอำนวยความสะดวกที่เจ้าหน้าที่และผู้ให้บริการสามารถใช้ร่วมกันได้ แต่โต๊ะก็ยังคงเป็นฉากกั้นระหว่างเจ้าหน้าที่และผู้ให้บริการ อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ความพยายามในการลดผลกระทบของ โต๊ะสำหรับให้บริการและการทำให้เกิดความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่ง ของการให้บริการยังปรากฏให้เห็นมากขึ้นในห้องสมุดต่างๆ

เช่น การใช้ฉลากกันขนาดเล็กแบบไม่เป็นทางการในจุดที่สำคัญ ในอาคาร ฉลากกันขนาดเล็กเหล่านี้สามารถเคลื่อนย้ายได้ ทำให้ สามารถตั้งจุดบริการ “ชั่วคราว” ได้ง่าย คุณลักษณะที่มีความ ยืดหยุ่นเช่นนี้ ทำให้สามารถใช้กลยุทธ์ในการให้บริการที่ สนับสนุนให้เจ้าหน้าที่ที่มีหน้าที่รับผิดชอบในจุดอื่นๆ เข้ามา นั่งทำงานที่โต๊ะสำหรับให้บริการได้ตามความต้องการและ ตอบสนองความต้องการของผู้ใช้ได้อย่างรวดเร็วทันเวลา